

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

No3
MAXSUS SON

BAKALAVR TALABALARINING MAQOLALARI TO'PLAMI

ISSN: 2992-8982

<https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/>

2026

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongirاتبay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

*Elektron nashr.
2026-yil, aprel.*

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Sharipov Kongirاتبay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Sayfullo Normatovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Maxmudov Nosir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Samadov Asqarjon Nishonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Ikrom Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xajiyev Baxtiyor Dushaboyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Hakimov Nazar Hakimovich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Musayeva Shoira Azimovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), professor
Ali Konak (Ali Ko'nak), iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor (Turkiya)
Cham Tat Huei, falsafa fanlari doktori (PhD), professor (Malayziya)
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dots.
Utayev Uktam Choriyevich, O'z.Respub. Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farkhod, O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi IJQKD boshlig'i
Buzrukhonov Sarvarxon Munavvarxonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Axmedov Javohir Jamolovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), katta o'qituvchi
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), v.b. dots.
Djudi Smetana, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Krissi Lyuis, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Glazova Marina Viktorovna, Iqtisodiyot fanlari doktori (Moskva)
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Sevil Piriyeveva Karaman, falsafa fanlari doktori (PhD) (Turkiya)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon o'g'li, TDIU ITI departamenti rahbari
Ochilov Bobur Baxtiyor o'g'li, TDIU katta o'qituvchisi
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent.
Abdukarimova Dinara Rustamxanovna, bank-moliya akademiyasi professori, DSc., professor.
Ikramov Murod Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor

IQTISODIYOT&TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Okil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Abdurakhmanov Kalandar Khodjayevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Sharipov Kongirاتبay Avezimbetovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Rae Kwon Chung, South Korea, Honorary Professor at TSUE, Nobel Prize Laureate
Osman Mesten, Member of the Turkish Parliament, Head of the Turkey–Uzbekistan Friendship Society
Akhmedov Durbek Kudratillayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Sayfullo Normatovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Abdurakhmanov Gulnora Kalandarovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Kalonov Mukhiddin Bakhridinovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Siddikova Sadokat Gafforovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences
Khudoykulov Sadirdin Karimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Makhmudov Nosir, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Samadov Askarjon Nishonovich, Candidate of Economic Sciences, Professor
Slizovskiy Dmitriy Yegorovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Ikrom Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Eshtayev Alisher Abduganiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khajiyev Bakhtiyor Dushaboyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khakimov Nazar Khakimovich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Musayeva Shoira Azimovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Professor
Ali Konak, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor (Turkey)
Cham Tat Huei, Doctor of Philosophy (PhD), Professor (Malaysia)
Foziljonov Ibrokhimjon Sotvoldikhoja ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Utayev Uktam Choriyevich, Deputy Head of Department, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Ochilov Farkhod, Head of DCEC, Prosecutor General's Office of Uzbekistan
Buzrukkhonov Sarvarkhon Munavvarkhonovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Akhmedov Javokhir Jamolovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences
Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Technical Sciences, Senior Lecturer
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Acting Associate Professor
Judi Smetana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Chrissy Lewis, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Glazova Marina Victorovna, Doctor of Sciences in Economics (Moscow)
Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Sevil Piriyeva Karaman, Doctor of Philosophy (PhD) (Turkey)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, Head of the Department of Scientific Research and Innovations, TSUE
Ochilov Bobur Bakhtiyor ugli, Senior lecturer at TSUI
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor.
Abdukarimova Dinara Rustamkhanovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Ikramov Murod Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Po'latov Baxtiyor Alimovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xalikov Suyun Ravshanovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Rustamov Ilhomiddin, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Kamilova Iroda Xusniddinovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
G'afurov Doniyor Orifovich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Fayziyev Oybek Raximovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, katta o'qituvchi
Babayeva Zuhra Yuldashevna, mustaqil tadqiqotchi
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Geografiya fanlari doktori, professori
Umirzoqov Ja'sur Artiqboy o'g'li, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent
Zebo Kuldasheva, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Board of Experts:

Berkinov Bazarbay, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Pulatov Bakhtiyor Alimovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khalikov Suyun Ravshanovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Rustamov Ilhomiddin, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Khakimov Ziyodulla Akhmadovich, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Kamilova Iroda Xusniddinovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics
Gafurov Doniyor Orifovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogy
Fayziyev Oybek Raximovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Tukhtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Khamidova Faridaxon Abdulkarimovna, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Yakhshiboyeva Laylo Abdisattorovna, Senior Lecturer
Babayeva Zuhra Yuldashevna, Independent Researcher
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Doctor of Geographical Sciences, Professor
Umirzokov Jasur Artiqboy ugli, Doctor of Economic Sciences (DSc), Associate Professor
Zebo Kuldasheva, Doctor of Economic Sciences (DSc), Associate Professor

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi
336/3-sonli qarori bilan
ro'yxatdan o'tkazilgan.

MUNDARIJA

BUXGALTERIYA VA EKOLOGIK HISOBOT (ESG HISOBOTLARI).....	21
Abdulkarimov Qamariddin Isroiljon o'g'li, Abdurashidov Faxriddin Fazliddin o'g'li, Beknazarov Zafarjon Ergachevich	
YASHIL INVESTITSİYALARNI RIVOJLANTIRISH – BARQAROR IQTISODIY O'SISHNING ASOSIY YO'NALISHI	26
Yarboeva Farida Ulug'bek qizi, Yoqubova Zilola To'ra qizi	
RAQAMLI SOLIQ NAZORATINING BUXGALTERIYA TIZIMIGA TA'SIRI	30
Abdulxatov Mirkomil O'rol o'g'li, Rustamov Davron Rustamovich	
ИННОВАЦИОННЫЙ МАРКЕТИНГ КАК ИНСТРУМЕНТ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СУБЪЕКТОВ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА	34
Насиров Дилшод Фархадович, Халманова Шахзода, Кенесбаева Азиза	
O'ZBEKISTON TURIZM TIZIMIDA QO'SHILGAN QIYMAT ZANJIRINI TAKOMILLASHTIRISHNING USTUVOR YO'NALISHLARI.....	39
Normurodov X.E., Abdurazakova Farangis Dilshod qizi	
СОВРЕМЕННЫЕ ШКОЛЫ НАУКИ УПРАВЛЕНИЯ И ИХ ОСНОВНЫЕ ИДЕИ.....	44
Латипов Ашур Али Рустам ўғли, Джамолова Хилола Исмаиллаевна	
O'ZBEKISTONDA BUXGALTERIYA HISOBINI MOLİYAVIY HISOBOTNING XALQARO STANDARTLARIGA MOSLASHTIRISH MUAMMOLARI VA ISTIQBOLLARI	50
Qosimova Fazilat Sherzod qizi, Shermuxamedov Bexzodjon Usmonovich	
MARKAZIY BANK RAQAMLI VALYUTALARI VA GLOBAL PUL TIZIMINING TRANSFORMATSIYASI.....	57
Jumanova Shaxlo Boxodir qizi, Shovkatov Nodirjon Ne'matjon o'g'li	
RAQOBAT VA MONOPOLIYA SHAROITIDA BOZOR SAMARADORLIGI HAMDA IQTISODIY RIVOJLANISH OMILLARI	62
Yo'ldashaliyev Muxammadaziz Xabibulla o'g'li, Yoqubova Zilola Tura qizi	
ИНВЕСТИЦИИ В ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ СОВРЕМЕННОЙ ЭКОНОМИКИ	68
Насиров Дилшод Фархадович, Тохинова Азиза Олимжоновна, Исокулова Хуснора алохиддиновна	
INDICATORS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE "GREEN" ECONOMY	74
Mirzaev Kulmamat Djanzakovich	
YASHIL IQTISODIYOT VA BARQAROR RIVOJLANISH INDIKATORLARINI MONITORING QILISH AXBOROT TIZIMI	78
Sohibov Azizbek Dilshod o'g'li	
AGROTURIZMNI RIVOJLANTIRISHNING SAMARALI YO'LLARI VA GASTRONOMIK TURIZM ISTIQBOLLARI	85
Beknazarov Behzod Otanazarova Xosila Jasurbek qizi Gulmurodov Shohjahon Abdurasul o'g'li	
PUL OQIMLARINI BOSHQARISHDA SUN'IY INTELLEKT ORQALI FIRIBGARLIKKA ASOSLANGAN RISKLARNI ANIQLASH	89
Ablakulova Shaxnoza G'ayrat qizi	
MILLIY IQTISODIYOT RAQOBATIDA NAZARIY VA AMALIY QARASHLAR.....	95
Karimova Iroda Abdusattarovna	

MARKETINGDA SUN'YI INTELEKTDAN FOYDALANISHNING MUHIM JIHATLARI VA RIVOJLANTIRISH TAMOIILLARI.....	101
Suvonov Subhonjon Soibjon o'g'li	
O'ZBEKISTON IQTISODIY O'SISHI VA TARKIBIY O'ZGARISHLARIDA TURIZMNING HISSASI	107
Izzatullayeva Zilolaxon Nusratullayevna	

O'ZBEKISTON IQTISODIY O'SISHI VA TARKIBIY O'ZGARISHLARIDA TURIZMNING HISSASI

Izzatullayeva Zilolaxon Nusratullayevna,
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
Turizm fakulteti talabasi.

Ilmiy rahbar: Elmurodov Ilhom Elmurod o'g'li.

Annotatsiya. Turizm iqtisodiyoti sohasida turizmni rivojlantirish nihoyatda muhim hisoblanadi, chunki u rivojlanayotgan mamlakatlarda milliy iqtisodiyotlarning optimal iqtisodiy samaradorlikka erishishiga yordam beradi. Bu esa siyosat yurituvchilarga daromad manbalarini ishonchli diversifikatsiya qilish, strategik fikrlash va mavjud mahalliy resurslardan samarali foydalanish imkonini yaratadi.

Turizm va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi tarkibiy bog'liqliklarni shakllantiruvchi omillarni aniqlash maqsadida ushbu empirik tadqiqot rivojlanayotgan turizm bozori iqtisodiyoti sharoitida o'tkazildi. Tadqiqotning maqsadi O'zbekistonda turizm rivojlanishi ko'rsatkichlari uchun tuzilmaviy tenglamalar o'lchov modelining haqiqiylikini hamda kuzatilgan indikatorlarning faktor yuklamalari qiymatlarini baholashdan iborat.

Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi O'zbekistonda tarkibiy o'zgarishlar sharoitida regressiya yondashuvi asosida turizmning iqtisodiy o'sishga qo'shgan hissasini (TCEG) o'rganishdan iborat bo'lib, bu omillar ushbu munosabatga qanday ta'sir ko'rsatishini aniqlash orqali sektorni makroiqtisodiy darajada yaxshiroq tushunishga yordam beradi. So'rov natijalariga asoslangan yashirin o'zgaruvchilar modeliga tayangan holda tuzilmaviy tenglamalar modellashtirish usuli qo'llanildi va panel ma'lumotlar usuli yordamida regressiya tahlili amalga oshirildi.

Asosiy cheklov shundan iborat ediki, o'zaro yuklanishga ega indikatorlarni aniqlash uchun muqobil baholash usullaridan foydalangan holda kovariatsiya tahlili o'tkazilmadi. Natijalar respondentlarning ta'lim siyosati doirasida turizmga oid strategiyalarni qo'llashga nisbatan yuqori darajada tayyor ekanligini ko'rsatdi. Shuningdek, natijalar respondentlarning demografik xususiyatlariga, ya'ni ta'lim darajasi (bakalavr, magistr, PhD) va daromad darajasi (past, yuqori)ga qarab ularning qarashlarida farq yo'qligini ko'rsatdi ($p > 0,05$).

Natijalar shuni ko'rsatdiki, siyosat ishlab chiquvchilar va soha ishtirokchilari ushbu tadqiqotda aniqlangan omillardan turizmni rivojlantirish yondashuvlarida, shuningdek, barqaror iqtisodiy o'sish uchun asos yaratishda foydalanish imkoniyatiga ega. Mazkur maqola turizm sohasi milliy iqtisodiyot rivojlanishini samarali qo'llab-quvvatlashini ta'minlash uchun yanada batafsil va amaliy qadamlarni taqdim etish orqali tadqiqotchilarning nazariy tushunchalarini kengaytiradi.

Kalit so'zlar: turizmni rivojlantirish, iqtisodiy o'sish, tarkibiy o'zgarish, tuzilmaviy tenglamalar modellashtirish (SEM), turizm siyosati, barqaror rivojlanish, O'zbekiston.

Аннотация. Развитие туризма в сфере экономики туризма имеет чрезвычайно важное значение, поскольку способствует достижению оптимальной экономической эффективности национальных экономик в развивающихся странах. Это позволяет политикам уверенно диверсифицировать источники доходов, развивать стратегическое мышление и эффективно использовать имеющиеся местные ресурсы.

С целью выявления факторов, формирующих структурные взаимосвязи между туризмом и экономическим ростом, данное эмпирическое исследование было проведено в условиях развивающегося туристического рынка. Целью исследования является оценка валидности измерительной модели структурных уравнений и значений факторных нагрузок наблюдаемых индикаторов для показателей развития туризма в Узбекистане.

Основной целью работы является изучение вклада туризма в экономический рост (TCEG) на основе регрессионного подхода в условиях структурных изменений в Узбекистане, а также определение влияния данных факторов на рассматриваемую взаимосвязь. Методология включает использование структурного моделирования (SEM) на основе латентных переменных и панельного регрессионного анализа.

Основным ограничением исследования является отсутствие ковариационного анализа с применением альтернативных методов оценки для выявления перекрёстных нагрузок индикаторов. Результаты показали высокую готовность респондентов к применению стратегий развития туризма в рамках образовательной политики. Также установлено отсутствие значимых различий во взглядах

респондентов в зависимости от уровня образования и дохода ($p > 0,05$).

Полученные результаты свидетельствуют о том, что разработчики политики и участники отрасли могут использовать выявленные факторы для совершенствования подходов к развитию туризма и обеспечения устойчивого экономического роста. Данное исследование расширяет теоретические представления, предлагая практические рекомендации для эффективной поддержки национальной экономики.

Ключевые слова: развитие туризма, экономический рост, структурные изменения, структурное моделирование (SEM), туристическая политика, устойчивое развитие, Узбекистан.

Abstract. The development of tourism within the tourism economy is of critical importance, as it contributes to achieving optimal economic efficiency in national economies of developing countries. It enables policymakers to diversify revenue sources, enhance strategic thinking, and effectively utilize local resources.

This empirical study was conducted in the context of a developing tourism market economy to identify factors shaping the structural relationship between tourism and economic growth. The objective of the study is to assess the validity of the structural equation measurement model and the factor loadings of observed indicators related to tourism development in Uzbekistan.

The main aim of the study is to examine the contribution of tourism to economic growth (TCEG) using a regression approach under conditions of structural transformation in Uzbekistan, and to determine how these factors influence this relationship. Structural Equation Modeling (SEM) based on latent variables and panel data regression analysis were applied.

A key limitation of the study is the absence of covariance analysis using alternative estimation methods to detect cross-loadings of indicators. The results indicate a high level of readiness among respondents to implement tourism-related strategies within educational policy frameworks. Additionally, no significant differences were found in respondents' views based on education level or income ($p > 0.05$).

The findings suggest that policymakers and industry stakeholders can utilize the identified factors to enhance tourism development strategies and support sustainable economic growth. This study contributes to expanding theoretical understanding by offering practical recommendations for strengthening the role of tourism in national economic development.

Keywords: tourism development, economic growth, structural change, structural equation modeling (SEM), tourism policy, sustainable development, Uzbekistan.

KIRISH

Jeong et al. [1] ga ko'ra, turizmni rivojlantirish milliy iqtisodiyotning asosiy harakatlantiruvchi kuchlaridan biri hisoblanadi. Turizm sohasi mamlakatlarning turli iqtisodiy sharoitlarga moslashish va o'rganish qobiliyatini oshirish xususiyati bilan ajralib turadi.

Turizmda ishtirok etish deganda shaxsning sayohat faoliyati yoki madaniy almashinuv jarayonidagi bevosita va bilvosita o'zaro aloqalar orqali orttiradigan tajribasi tushuniladi. Bu esa bilimni oshiradi hamda iqtisodiy zaiflikdan himoya qilishi mumkin [2]; [3]; [4].

Turizm iqtisodiyoti adabiyotlarida Fakriddinovich [5] turizmning o'sishi yoki kengayishi iqtisodiy faollikni rag'batlantirishini, bu esa an'anaviy tarmoqlardan farq qilishini ta'kidlaydi. Shuningdek, turizm rivoji ko'p tarmoqli bog'liqliklarni o'z ichiga olgani sababli mamlakatlar uchun iqtisodiy diversifikatsiyaga erishish imkoniyatini oshiradi.

Abdurakhmanova et al. [6] ga ko'ra, turizm hissasi turizm tushumlarining bevosita ta'siri hamda umumiy iqtisodiyotga bilvosita ta'sirlarini anglatadi. Bu esa siyosat yurituvchilardan turizm sektorini mavjud ko'rsatkichlar asosida samaradorlikni oshirish maqsadida integratsiya qilishni talab etadi. Ushbu integratsiyaning yetishmasligi Patterson and Tureav [7] fikrlariga ham mos keladi. Ularning ta'kidlashicha, turizm siyosati, iqtisodiy rejalashtirish va ayrim institutsional tizimlarda manfaatdor tomonlar infratuzilma, marketing va investitsiya masalalari haqida ko'proq ma'lumotga ega, biroq mamlakatning tarkibiy transformatsiyasi haqida kamroq xabardor.

Biroq manfaatdor tomonlarning siyosiy yo'nalishi bilan turizm sektorining dinamikasi o'rtasidagi nomuvofiqlik ularni iqtisodiy tizimdagi tarkibiy o'zgarishlarga nisbatan zaif qiladi. Bu esa o'sish tendensiyalari va rivojlanish natijalariga ta'sir ko'rsatishi mumkin [8]; [9]; [10]. Shuningdek, tadqiqotchilar, siyosatchilar va amaliyotchilar turizmning iqtisodiy diversifikatsiya va barqaror rivojlanishni qo'llab-quvvatlashdagi samaradorligining pasayib borayotganidan tobora ko'proq xavotir bildirmoqda [11]; [12].

Milliy darajada turizm strategiyalarini amalga oshirish jarayonida yuzaga keladigan muammolar muvaffaqiyatli natijalarga erishish uchun to'g'ri siyosiy asos va institutsional qo'llab-quvvatlash zarurligini

ko'rsatadi. Eng so'nggi empirik tadqiqotlar natijalari turizm sektorining iqtisodiy o'sishga sezilarli hissasini tasdiqlab, muhim tarkibiy nomutanosibliklar aniqlanmaganini qayd etadi [13].

Ba'zi tadqiqotlar rivojlanayotgan mamlakatlar rivojlangan davlatlarga nisbatan yaxshiroq natija ko'rsatganini aniqlagan [14]. Bu esa avvalgi tadqiqotlarda rivojlangan davlatlar ustunligini ko'rsatgan natijalardan farq qiladi [15]; [16]. Regressiya tahlili natijalariga ko'ra, uchta o'zgaruvchi o'rtasida sezilarli bog'liqlik aniqlangan bo'lib, turizm boshlang'ich darajadan yuqori bosqichlarga o'sib borgan [6]. Shunga o'xshash tendensiyalar ayrim tadqiqotlarda ham kuzatilgan [3], biroq boshqa tadqiqotlarda bu izchillik tasdiqlanmagan [11].

Jeong et al. [1]ga ko'ra, barqaror turizm tadqiqotlarida manfaatdor tomonlarga o'z qarash va munosabatlarini to'liq ifoda etish imkoniyati yetarli darajada berilmagan. Bundan tashqari, Amiriddinova [17] hamda Iminov & Nomozova [18] tadqiqotlari turizm sektorini iqtisodiy o'sish bilan moslashtirishga e'tibor qaratgan, ammo tarkibiy o'zgarishlar va siyosiy tizimlarni turizm sektoriga moslashtirish masalasini yetarlicha yoritmagan.

Turizm hissasini aniqlash bo'yicha kompleks yondashuv yetishmasligi sababli ushbu tadqiqot turizm rivojining tarkibiy bog'liqliklarini o'rganishga qaratiladi. Ayniqsa, turizm o'sishining bevosita va bilvosita xususiyatlari iqtisodiy o'sish bilan bog'liq siyosiy qarorlar qabul qilishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Mavjud adabiyotlarda bo'shliqlar mavjudligi sababli turizm sektorining muvaffaqiyatli rivojlanishini ta'minlash uchun yanada integratsiyalashgan, tizimli va empirik yondashuv zarur.

Mazkur tadqiqotda O'zbekistonda mikro va makroiqtisodiy darajalar qamrab olingan holda regressiya asosidagi tuzilmaviy tenglamalar modeli orqali turizm hissasini aniqlovchi omillar o'rganiladi. Shuningdek, manfaatdor tomonlarning siyosatni amalga oshirishga tayyorligi va turizm sektorining iqtisodiy tizim barqarorligiga qo'shadigan hissasi tahlil qilinadi.

Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi — turizmning mamlakat iqtisodiy o'sishiga qo'shgan hissasini baholash uchun tuzilmaviy model taklif etish hamda kuzatilgan indikatorlarning ishonchiligi va haqiqiylikini ta'minlashdir. Turizm sektorining ahamiyati ortib borayotgan sharoitda bunday tadqiqot ilmiy bilimlarni rivojlantirish hamda rivojlanayotgan iqtisodiyotlarda siyosiy qarorlar qabul qilish uchun muhim ahamiyatga ega [2]; [3]; [4].

Mazkur maqola iqtisodiy o'sishda turizm sektorining rolga oid adabiyotlarni boyitishga hamda nazariy va empirik asoslangan yondashuvni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan. Yashirin o'zgaruvchilar uchun umumiy model bahosi SEM tenglamasi orqali hisoblanadi, bunda kuzatilgan o'zgaruvchilar har bir respondentning javobiga mos ravishda 0 (noto'g'ri javob) yoki 1 (to'g'ri javob) qiymatlarini qabul qiladi.

Shu sababli, tuzilmaviy modellash tirish kesim ma'lumotlar guruhlaridagi o'xshash xususiyatlarga ega kuzatuvlarni moslashtiradi va turli xususiyatlarga ega namunalarda o'rtasida taqqoslash imkonini beradi. Bu esa an'anaviy regressiya usulidan farq qiladi, chunki u asosan guruhlar o'rtasidagi farqlarga e'tibor qaratadi.

SEM yashirin o'zgaruvchilar yondashuviga asoslanganligi sababli o'zgaruvchilar o'rtasidagi bevosita ta'sir va bog'liqliklarni tushuntirishga nisbatan yanada maqbul va keng qo'llaniladigan usul hisoblanadi [19]. Shuni ta'kidlash joizki, empirik yondashuv ayniqsa rivojlanayotgan iqtisodiyotlar uchun qo'llanishi mumkin bo'lib, ushbu tadqiqot o'xshash sharoit va maqsadlarga ega bo'lgan avvalgi tadqiqotlar bilan muhim umumiyliklarga ega.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Turizm va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik masalasi iqtisodiy adabiyotlarda keng o'rganilgan yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Xususan, Jeong J. va hammualliflar turizmni milliy iqtisodiyotning muhim harakatlantiruvchi kuchi sifatida baholab, uning iqtisodiy barqarorlik va moslashuvchanlikni oshirishdagi rolini ta'kidlaydilar. Ularning fikricha, turizm sektori mamlakatlarning tashqi iqtisodiy shoklarga moslashish qobiliyatini kuchaytiradi.

Turizmning iqtisodiy rivojlanishiga ta'siri bo'yicha olib borilgan tadqiqotlarda uning bevosita va bilvosita samaralari alohida ko'rib chiqiladi. Abdurakhmanova G. va hammualliflar turizm tushumlarining nafaqat to'g'ridan-to'g'ri iqtisodiy o'sishga, balki umumiy iqtisodiy tizimga multiplikativ ta'sir ko'rsatishini asoslab bergan. Shu nuqtai nazardan, turizm iqtisodiy diversifikatsiya va bandlikni oshirishda muhim omil sifatida qaraladi.

Shuningdek, Fakriddinovich E. turizmning an'anaviy iqtisodiy tarmoqlardan farqli ravishda yuqori darajadagi ko'p tarmoqli bog'liqlikka ega ekanligini ta'kidlaydi. Bu esa turizm sektorining iqtisodiy tizimda kompleks integratsiyalashgan rol o'ynashini ko'rsatadi.

Turizm siyosati va institutsional muhitning ahamiyati ham ilmiy tadqiqotlarda muhim o'rin tutadi. Patterson I. va Tureav H. turizmni rivojlantirishda manfaatdor tomonlar o'rtasidagi muvofiqlashtirish yetishmasligi tarkibiy o'zgarishlarga salbiy ta'sir ko'rsatishini qayd etganlar. Ularning fikricha, infratuzilma, marketing va investitsiya yo'nalishlarida bilim mavjud bo'lsa-da, tarkibiy transformatsiya jarayonlari yetarli darajada hisobga olinmaydi.

So'nggi yillarda turizm va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi bog'liqlikni empirik baholashda zamonaviy iqtisodiy modellar, jumladan, ARDL va tuzilmaviy tenglamalar modellash tirish (SEM) usullari keng qo'llanilmoqda.

Bu yondashuvlar turizm indikatorlari va iqtisodiy o'zgaruvchilar o'rtasidagi murakkab bog'liqliklarni aniqlash imkonini beradi.

Biroq adabiyotlarda ayrim qarama-qarshi natijalar ham uchraydi. Masalan, ba'zi tadqiqotlar rivojlanayotgan mamlakatlarda turizmning iqtisodiy o'sishga ta'siri yuqoriroq ekanligini ko'rsatsa, boshqa tadqiqotlarda rivojlangan davlatlar ustunligi qayd etilgan. Bu esa turizmning iqtisodiy samaradorligi mamlakatning institutsional rivojlanish darajasi, resurs bazasi va siyosiy muhitiga bog'liqligini ko'rsatadi.

O'zbekiston kontekstida olib borilgan tadqiqotlar turizmning iqtisodiy rivojlanishdagi strategik ahamiyatini alohida ta'kidlaydi. Amiriddinova M. hamda Iminov A. va Nomozova Q. ishlarida turizmni iqtisodiy o'sish bilan uyg'unlashtirish zarurligi ko'rsatib berilgan. Biroq ushbu tadqiqotlarda tarkibiy o'zgarishlar va siyosiy tizimlarning moslashuvchanligi yetarli darajada yoritilmagan.

Shu bilan birga, zamonaviy tadqiqotlarda turizmning barqaror rivojlanish va ekologik omillar bilan bog'liqligi ham dolzarb masalaga aylangan. Turizmning yashil iqtisodiyotga integratsiyasi, raqamli transformatsiya jarayonlari va bilimlar tarqalishi kabi omillar uning samaradorligini belgilovchi muhim faktorlar sifatida qaralmoqda.

Umuman olganda, mavjud adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, turizm iqtisodiy o'sishga sezilarli ta'sir ko'rsatsa-da, uning samaradorligi ko'p jihatdan institutsional muhit, manfaatdor tomonlar o'rtasidagi hamkorlik va siyosiy yondashuvlarga bog'liq. Shu bois, turizm sektorining iqtisodiy rivojlanishga qo'shgan hissasini chuqurroq o'rganish uchun integratsiyalashgan va empirik yondashuvlarga ehtiyoj mavjud. Mazkur tadqiqot aynan shu bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ma'lumotlar O'zbekiston turizm sektorida faoliyat yurituvchi hamda siyosatni amalga oshirish tadqiqoti doirasida oliy ta'lim muassasalariga aloqador respondentlardan, milliy turizm tizimi doirasida tanlangan hududlar kesimida yig'ildi.

Turizm rivojlanishi bo'yicha tuzilmaviy tenglamalar modelidagi indikatorlarni tasdiqlash maqsadida turizm idoralaridan uch nafar ekspert va oliy ta'lim muassasalaridan ikki nafar akademik intervyu uchun tanlab olindi.

Tanlama (sample) milliy turizm tizimi doirasida tanlangan hududlardagi oliy ta'lim muassasalariga aloqador turizm sohasi manfaatdor tomonlaridan iborat bo'ldi. Tadqiqot populyatsiyasi turizmni rejalashtirish va rivojlantirish faoliyatida ishtirok etuvchi siyosat ishlab chiquvchilar, soha amaliyotchilari, akademik xodimlar, shuningdek turizm korxonalari hamda davlat muassasalari vakillaridan tashkil topdi.

Ushbu so'rov natijasida 150 nafar ishtirokchidan iborat ma'lumotlar to'plami shakllantirildi. Unda siyosatchilar, turizm operatorlari, akademik xodimlar va ilmiy yordamchilar ishtirok etdi. Ma'lumot yig'ish jarayoni turizm tadqiqotlarida qo'llaniladigan SEM, regressiya va panel ma'lumotlar usullari talablariga mos ravishda tashkil etildi hamda uch oy davom etdi.

Tanlama hajmi Hair et al. [1] tomonidan belgilangan mezonlarga muvofiq aniqlandi: namunalar soni kamida 100 bo'lishi, o'lchanadigan o'zgaruvchilar sonidan kamida 5 barobar ko'p bo'lishi, optimal nisbat esa 10:1 hisoblanadi. Ikki guruh milliy darajadagi manfaatdor tomonlarning asosiy qismini ifodalaydi. Ma'lumot yig'ish jarayonida turizm va iqtisodiy o'zgaruvchilarni o'lchashda izchillikni ta'minlash maqsadida ikki bosqichli yondashuv qo'llanildi.

Ikkinchi bosqichda tegishli bo'limlar orqali so'rovnomalar tarqatildi, bu esa respondentlarning ishtirok etishi, javoblarning qayd etilishi, tekshirilishi va tadqiqot bazasiga kiritilishini ta'minladi. Namunaviy xatolik (bias)ni kamaytirish maqsadida tadqiqotchi qatlamli (stratifikatsiyalangan) tanlash usulidan foydalangan holda ma'lumotlarni turli manbalardan yig'di. Mazkur ikki bosqich empirik tadqiqotlarda eng ishonchli ma'lumot yig'ish usullaridan biri sifatida qo'llanildi.

Tadqiqot instrumenti Likert shkalasiga asoslangan tuzilgan turdagi so'rovnomadan iborat bo'lib, u turizm manfaatdor tomonlarining qarashlari va siyosiy tayyorgarligini o'lchashga xizmat qildi. So'rovnoma dizayni ishlab chiqilgandan so'ng, tadqiqotning o'lchov modeli SEM yondashuvi asosida statistik dasturlar yordamida validatsiya qilindi. Avvalgi tadqiqotlarda ham turli usullar, jumladan, tuzilmaviy tenglamalar modelashtirish usuli keng qo'llanilgan.

Yashirin o'zgaruvchilar modeli talablariga muvofiq o'zgaruvchilar o'rtasidagi munosabatlarni tahlil qilish uchun eng mos yondashuv sifatida SEM tanlandi. Amalga oshirilgan jarayonlar qatoriga model mosligi ko'rsatkichlari (SEM), ishonchlilik va haqiqiylik (validlik) indekslarini aniqlash kiradi. Bu esa modelning izchilligi va barqarorligini baholash imkonini beradi.

Ma'lumot yig'ish va tahlil qilish bosqichlarida turli manfaatdor tomonlarning javoblari jamlanib, tadqiqot guruhi va ekspertlar tomonidan statistik usullar asosida baholandi. Ma'lumot yig'ish yakunlangach, tadqiqotchi o'zgaruvchilar tuzilmasini takomillashtirish (refinement) orqali modelni moslashtirdi.

Pilot sinov bosqichida ayrim respondentlardan batafsil fikr-mulohazalar olish so'raldi. Ishonchlilik va validlik indeksleri o'lchov modelining tarkibiy bog'liqliklarni qanchalik darajada tushuntirishini, ya'ni dispersiyani baholash orqali aniqlash imkonini beradi.

Tahlil jarayonida tadqiqot savollari, maqsadlari va gipotezalariga javoban quyidagi savol qo'yildi: turizm hissasi modelini shakllantirish uchun qanday indikatorlar zarur? Ma'lumot yig'ish va tahlil qilish jarayonida berilgan savollar tadqiqot maqsadlariga to'liq mos keladi.

Turizm rivoji yashirin o'zgaruvchilar uchun tuzilmaviy model asosidagi bir nechta indikatorlar yordamida o'lchandi. Turizm hissasi va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi bog'liqlik iqtisodiy tizimga bevosita ta'sirlar orqali aniqlanadi, tarkibiy o'zgarish va o'sish o'rtasidagi bog'liqlik esa manfaatdor tomonlarning qarashlari bilan belgilanadi [2].

Tadqiqotning o'lchov modeli avvalgi tadqiqotlar asosida moslashtirilgan (researcher-adapted questionnaire) so'rovnomaga bo'lib, unda turizm [3] va iqtisodiy [4] indikatorlarining kuzatilgan o'zgaruvchilari mavjud.

Turizmga ishtirok etish 5 ta indikator orqali o'lchandi (masalan: "Men muntazam ravishda turizm faoliyatida qatnashaman va turizm strategiyasini muhim deb hisoblayman"), iqtisodiy zaiflik esa 4 ta indikator orqali o'lchandi (masalan: "Men iqtisodiy xavflarni samarali boshqara olmayman va ulardan tez ta'sirlanam"). Dastlabki ma'lumotlar to'plami asosida kuzatuvlar kesim guruhlariga ajratildi.

O'lchov modelini tahlil qilishda yashirin o'zgaruvchilar qiymatlari dasturiy ta'minot yordamida hisoblab chiqildi va SEM, regressiya hamda panel ma'lumotlar tahlili orqali taqqoslandi. Bu turizm rivoji, iqtisodiy o'sish va tarkibiy o'zgarish o'zgaruvchilari taqsimotida sezilarli farqlar mavjud yoki yo'qligini aniqlash imkonini berdi. So'ngra kuzatilgan o'zgaruvchilar faktor tahliliga muvofiq yuqori, o'rta va past yuklamalarga ajratilib, nazariy konstruksiyalar asosida guruhlandi.

Ma'lumotlarning ishonchliligi tasdiqlangach, gipotezalarni sinovdan o'tkazish uchun regressiya tahlili, yashirin o'zgaruvchilar o'rtasidagi munosabatlarni dastlab baholash uchun esa SEM tahlili amalga oshirildi.

Regressiya natijalariga ko'ra, koeffitsiyentlar quyidagicha bo'ldi: turizm (0,65), o'sish (0,72), tarkibiy o'zgarish (0,58). Bu o'zgaruvchilar o'rtasida sezilarli bog'liqlik mavjudligini ko'rsatadi. Modelning moslik ko'rsatkichlari, ishonchlilik va validlik testlari uning barqarorligi hamda izchilligini aniqlash uchun qo'llanildi. Faktor yuklamalari 0,50 dan yuqori bo'lishi talab etildi [1], model esa moslik indeksleri (SEM) va regressiya tahlili orqali tasdiqlandi [1]; [2].

Kuzatilgan o'zgaruvchilar (indikatorlar) statistik natijalar asosida sinovdan o'tkazilib, talqin qilindi. Har bir konstrukt uchun tanlangan indikatorlar statistik dasturlar yordamida tahlil qilindi [5]; [6].

Aniqlikni ta'minlash maqsadida ma'lumotlar tahlili va validatsiya natijalari tadqiqot davomida har ikki haftada bir marta tadqiqotchilar va ekspertlar tomonidan ko'rib chiqildi. Bundan tashqari, regressiya modelining barqarorligini oshirish uchun qo'shimcha ravishda panel ma'lumotlar usulining fixed effects texnikasi qo'llanildi.

Ma'lumotlar tahlili yakunlangach, natijalar yana tadqiqotning konseptual modeliga moslashtirildi va umumiy xulosalarning izchilligi yaxshilandi.

TAHLIL VA NATIJALAR

1-jadvalda turizm-iqtisodiy o'sish modeli bo'yicha regressiya tahlili natijalari keltirilgan bo'lib, ular modelning empirik ma'lumotlarga yuqori darajada mos kelishini ko'rsatadi. Buni R -kvadrat = 0,946, F -testi = 500,587 va $Prob > F = 0,000$ qiymatlari orqali ko'rish mumkin. Ushbu natijalar statistik jihatdan ahamiyatli bo'lib, koeffitsiyent baholari va p -qiymatlar asosida aniqlangan hamda regressiya va SEM modellarining statistik validatsiyasi, xususan, normal taqsimot testlari va VIF diagnostikasi yordamida tekshirilgan. P -qiymat = 0,000 ($< 0,05$) bo'lib, barcha bashorat qiluvchi o'zgaruvchilarning koeffitsiyentlari 0,01 darajadagi ahamiyatlilikda nol qiymatdan sezilarli darajada farq qilgan (1-jadval).

1-jadval
Chiziqli regressiya natijalari

O'zgaruvchi	Koef.	Std. xato	t-qiymat	p-qiymat	95% ishonch oralig'i	Ahamiyat
madaniy_resurs_intensivligi	0,525	0,094	5,61	0,000	0,340–0,711	***
infratuzilma_bog'liqligi	0,229	0,082	2,79	0,006	0,066–0,391	***
yashil_turizm_mosligi	0,292	0,099	2,96	0,004	0,096–0,487	***
turizm_bilim_tarqalishi	0,313	0,086	3,63	0,000	0,142–0,484	***
doimiy koeffitsiyent	-7,376	2,191	-3,37	0,001	-11,717 – -3,035	***

Bog'liq o'zgaruvchi o'rtacha qiymati: 49,357
Standart og'ish: 9,665
R-kvadrat: 0,946
Kuzatuvlar soni: 120
F-testi: 500,587
Prob > F: 0,000
AIC: 544,419
BIC: 558,356
(Izoh: *** $p < 0,01$; ** $p < 0,05$; * $p < 0,1$)

Regressiya natijalari shuni ko'rsatdiki, madaniy resurslar intensivligi va infratuzilma bog'liqligi iqtisodiy tarkibiy o'sish bilan ijobiy bog'liq ($\beta = 1,357$; $p < 0,01$). Shuningdek, turizm bilimlarining tarqalishi ham sezilarli ta'sir ko'rsatadi ($\beta = 0,890$; $p < 0,01$) (2-jadval).

2-jadval
Mustaqil o'zgaruvchilar uchun VIF diagnostikasi

O'zgaruvchi	VIF	1/VIF
infratuzilma_bog'liqligi_indeksi	11.05	0.0905
madaniy_resurs_intensivligi	10.97	0.0911
yashil_turizm_moslgi	10.11	0.0989
turizm_bilim_tarqalishi	6.07	0.1647

O'rtacha VIF: 9,55

Natijalar VIF qiymatlarining o'rtacha darajada ekanligini ko'rsatadi, ya'ni multikollinearlik muammosi mavjud, biroq u kritik darajada emas.

Tahlil natijalari shuni ham ko'rsatdiki, o'rtacha farq (bazaviy qiymatga nisbatan kuzatilgan o'zgarish) ehtimollik darajalariga ko'ra sezilarli emas ($t = 0,720$; $p = 0,7693$) (3-jadval).

3-jadval
Qoldiqlarning normalligini tekshirish (Shapiro–Wilk testi)

O'zgaruvchi	Kuzatuvlar	W	V	Z	Prob > Z
qoldiq	120	0,99252	0,720	-0,736	0,7693

Shapiro–Wilk testi natijalariga ko'ra qoldiqlar normal taqsimotdan sezilarli darajada og'magan ($p > 0,05$) (4-jadval).

4-jadval
Qoldiqlarning normalligini tekshirish (Skewness/Kurtosis testi)

O'zgaruvchi	Kuzatuvlar	Pr (qiyshayish)	Pr (kurtosis)	adj chi ² (2)	Prob > chi ²
qoldiq	120	0,5052	0,3580	1,31	0,5187

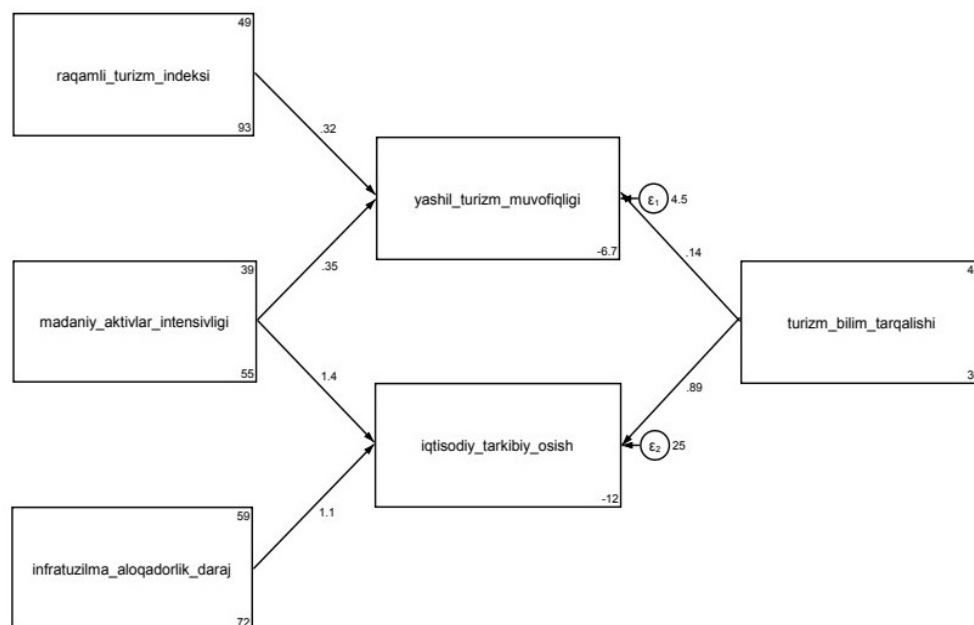
Skewness–Kurtosis testi natijalari ham qoldiqlar taqsimotida muhim og'ish mavjud emasligini ko'rsatdi ($p = 0,5187$). Bu esa regressiya modelidan ishonchli xulosalar chiqarish imkonini beradi.

Ushbu natijalar turizm rivoji modeli doirasidagi o'zgaruvchilar o'rtasida sezilarli o'zaro bog'liqlik mavjudligini, ya'ni tarkibiy munosabat gipotezasi tasdiqlanganini ko'rsatadi.

Mazkur tadqiqot turizm indikatorlarini integratsiyalash, ya'ni tarkibiy hissa modelini ishlab chiqishga qaratilgan bo'lib, model indikatorlarni oddiy kuzatish bilangina cheklanib qolmasligini namoyon etadi. Biroq demografik xususiyatlar nazorat qilingandan so'ng turizmga ishtirok etish va iqtisodiy zaiflik o'rtasidagi bog'liqlik ahamiyatsiz bo'lib qoldi, boshqa barcha tarkibiy bog'liqliklar esa ahamiyatli bo'lib qoldi.

Shuningdek, respondentlar turizm siyosatini o'rganish jarayonida turli strategiyalarni qo'llagan bo'lsalar-da, iqtisodiy zaiflik indikatorlariga nisbatan past sezgirlik darajasini namoyon etganliklari aniqlandi.

Mazkur natijalar avvalgi tadqiqotlardan qisman farq qiladi. Chunki ilgari turizm manfaatdor tomonlari iqtisodiy diversifikatsiyaga nisbatan kuchliroq qarashlarga ega ekanligi hamda rivojlanayotgan va rivojlangan iqtisodiyotlar o'rtasida sezilarli o'rtacha farq mavjudligi aniqlangan edi (1-rasm).

Kuzatuvlar soni=120

Endogen o'zgaruvchilar

Kuzatilgan: yashil_turizm_muvofiqligi, iqtisodiy_tarkibiy_osish

Ekzogen o'zgaruvchilar

Kuzatilgan: digital_turizm_indeksi, madaniy_aktivlar_intensivligi, infratuzilma_

aloqadorlik_darajasi, turizm_bilimn_tarqalishi Tuzilmaviy tenglamalar modeli

Baholash usuli = ML (maksimal ehtimollik usuli)

Log ehtimollik=-1886.0769

Model va to'yingan model o'rtasidagi LR testi: $\chi^2(3)=22.01, Prob>\chi^2=0.0001$

1-rasm. Strukturaviy tenglama modeli

Aksincha, ushbu tadqiqotda eng past baholangan indikatorlar bilim tarqalishi strategiyasiga tegishli bo'lib, ular past (0,137) dan o'rtacha (0,296; 0,092) darajagacha bo'lgan qiymatlarni ko'rsatdi. Xususan, o'z bilimidan foydalanish (0,137), shaxsiy ko'nikmalarni boshqarish (0,092) va turizm dinamikasini tushunish (0,296) indikatorlari nisbatan past yuklama darajasiga ega ekanligi aniqlandi (5-jadval).

5-jadval

Tuzilmaviy tenglamalar modeli (SEM) natijalari (OIM usuli)

Panel A. "yashil_turizm_mosligi" uchun tenglama

Bashoratchi	Koef.	Std. xato	Z	P > Z	95% past	95% yuqori
raqamli_turizm_indeksi	0,323	0,078	4,150	0,000	0,170	0,476
madaniy_resurs_intensivligi	0,351	0,089	3,930	0,000	0,176	0,526
turizm_bilim_tarqalishi	0,137	0,081	1,680	0,092	-0,022	0,296
doimiy koeffitsiyent	-6,696	1,673	-4,000	0,000	-9,974	-3,418

Panel B. "iqtisodiy_tarkibiy_o'sish" uchun tenglama

Bashoratchi	Koef.	Std. xato	Z	P > Z	95% past	95% yuqori
madaniy_resurs_intensivligi	1,357	0,183	7,430	0,000	0,999	1,714

infratuzilma_ bog'liqligi_ indeksi	1,097	0,167	6,560	0,000	0,769	1,425
turizm_bilim_ tarqalishi	0,890	0,184	4,820	0,000	0,528	1,251
doimiy koeffitsiyent	-11,985	4,006	-2,990	0,003	-19,837	-4,133

Panel C. Xatolik dispersiyalari

O'zgaruvchi	Dispersiya	Std. xato	95% past	95% yuqori
var(xato.yashil_turizm_mosligi)	4,476	0,578	3,476	5,765
var(xato.iqtisodiy_tarkibiy_o'sish)	24,847	3,208	19,293	32,001

5-jadval natijalariga ko'ra, SEM baholash (z-statistika va p-qiymatlar) asosida raqamli turizm indeksi turizm bilimlarining tarqalishiga nisbatan iqtisodiy o'sishni yaxshilash strategiyasida sezilarli darajada kuchliroq ta'sir ko'rsatgan ($t = 4,150$; $p = 0,000$; o'rtacha farq = 0,186; standart xato = 0,078) (6-jadval).

6-jadval
Model mosligi statistikasi (Likelihood Ratio testlari)

Moslik ko'rsatkichi	Qiymat	Tavsif
$\chi^2_{ms} (3)$	22,009	Model va to'yingan model taqqoslanishi
$p > \chi^2$	0,000	Model testi ahamiyati
$\chi^2_{bs} (9)$	681,819	Bazaviy model va to'yingan model
$p > \chi^2$	0,000	Bazaviy model testi ahamiyati

Chegaradan tashqaridagi qiymatlar (outlierlar) p-qiymat 0,05 dan kichik bo'lganda aniqlanadi va z-score chegaraviy qiymatlariga asoslanib, statistik ahamiyat darajasiga ko'ra zaif, o'rtacha yoki kuchli outlierlar sifatida tasniflanadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, turizm sohasidagi manfaatdor tomonlar turizm rivojlanishining barcha o'lchamlari bo'yicha (ishtirok etishga tayyorlik nuqtayi nazaridan) yuqori darajaga ega bo'lib, siyosatni amalga oshirishga (iqtisodiy o'sishga) nisbatan ijobiy munosabat bildirgan. Ma'lum bo'lishicha, o'quvchilar turizm faoliyatida ishtirokini oshirishga ko'proq tayyor, biroq iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash uchun zarur bo'lgan bilimlarni boshqarish strategiyalaridan kamroq xabardor [1]; [2]; [3].

Shu bilan birga, regressiya tahlili natijalari boshqa o'zgaruvchilar bilan tarkibiy bog'liqliklar (β ; $p = 0,000$) iqtisodiy tarkibiy o'sish uchun eng yuqori koeffitsiyent qiymatlarini ko'rsatganini tasdiqladi.

Turizmda ishtirok etishning eng yuqori o'rtacha ko'rsatkichi (0,65) asosida natijalar shuni ko'rsatdiki, talabalar o'qishning dastlabki bosqichlarida akademik talablarni bajarishdagi qiyinchiliklarga qaramay, turizm tushunchalarini o'rganishga kuchli intilish bildirgan [4]; [5]; [6].

Turizm rivojlanishi va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi bog'liqlikda turizm indikatorlarining vositachilik rolini o'rganish orqali tadqiqot samarali siyosat ishlab chiqish uchun zarur bo'lgan omillarni hamda manfaatdor tomonlarning qarashlari tarkibiy o'zgarishlarga qanday ta'sir qilishini yoritib berdi. O'lchov modeli natijalariga (SEM doirasidagi yuqori va past faktor yuklamalari) ko'ra, ishtirok darajasi va bilimlarni qo'llash strategiyalari o'rtacha bo'lsa-da, respondentlarning turizmga jalb etilish strategiyalaridan foydalanish bo'yicha xabardorligi nisbatan past ekani aniqlandi [7]; [8].

Natijalar shuni ko'rsatdiki, o'quvchilar turizm faoliyatiga nisbatan yuqori motivatsion qarashlarga ega, biroq siyosatni o'rganish jarayonida mustaqil o'rganish qobiliyatlari yetarli darajada rivojlanmagan.

Shu sababli, ta'lim muassasalari faqat nazariy bilim berish bilan cheklanmasdan, kompetensiyalarni rivojlantirishga qaratilgan tizimlarni mustahkamlashi muhimdir. Tadqiqot natijalari avvalgi ilmiy ishlanmalar bilan ham mos keladi, unda turizmda ishtirok va iqtisodiy faollik tarkibiy bog'liqliklarga, shuningdek siyosiy tayyorgarlik va rivojlanish natijalariga ta'sir ko'rsatishi aniqlangan [1].

Xususan, oliy ta'lim talabalari kontekstida ushbu natijalar Amiriddinova [2] tadqiqoti bilan ham mos keladi, unda turizmda ishtirok etish, bilim va ko'nikmalarga asoslangan rivojlanish o'rtasidagi tarkibiy bog'liqlik tasdiqlangan.

Statistik dalillarga ko'ra ($t = 4,150$; $p = 0,000$), modeldagi juft munosabatlar (SEM va regressiya) asosida O'zbekistonda turizm rivoji uchun manfaatdor tomonlarning yuqori darajadagi tayyorgarligi kuzatildi. Bundan tashqari, respondentlar orasida turizm bo'yicha bilim darajasida ham ma'lum farqlar mavjudligi aniqlangan ($t = 1,680$; $p = 0,092$), bu bilim va uni qo'llash strategiyalari o'rtasidagi tafovutni ko'rsatadi.

Shu sababli, manfaatdor tomonlar o'zlarining turizmga oid bilim va tajribalarini siyosiy tizimlar bilan uyg'unlashtirishga, shuningdek strategik ishtirokini kuchaytirishga rag'batlantirilishi lozim. Bunday bilimga asoslangan va ishtirokga yo'naltirilgan faoliyatlar turizmni rejalashtirish samaradorligini oshirish, individual qaror qabul qilishda ishonchni mustahkamlash hamda raqamli transformatsiya (Industry 4.0) sharoitida moslashuvchanlikni ta'minlashga xizmat qiladi [9]; [10].

Biroq ayrim avvalgi tadqiqotlarda boshqacha natijalar ham qayd etilgan bo'lib, ularda institutsional qo'llab-quvvatlash va o'quv dasturlari manfaatdor tomonlarning akademik faoliyatini yaxshilashga yordam berishi aniqlangan [4]; [16].

Shuningdek, turizmga markazlashgan rejalashtirish kabi ayrim siyosiy boshqaruv shakllari innovatsiya rivojiga salbiy ta'sir ko'rsatishi va uzoq muddatli o'sishga sezilarli hissa qo'shmasligi mumkinligi ham ta'kidlangan [10]. Ushbu natija Jeong et al. [6] tadqiqoti bilan qisman farq qiladi. U yerda manfaatdor tomonlar turizm rivojiga nisbatan kuchliroq qarashlarga ega bo'lib, rivojlanayotgan va rivojlangan mamlakatlar o'rtasida katta farq kuzatilmagan.

Mazkur tadqiqotning farqli jihati shundaki, unda natijalarga bilim omili emas, balki ishtirok omili kuchliroq ta'sir ko'rsatgani aniqlangan [11]; [12]; [13].

Natijalar shuni ko'rsatadiki, demografik farqlardan qat'i nazar, aksariyat respondentlar turizm rivojida ishtirok etishga tayyor, biroq mustaqil strategik rejalashtirish qobiliyatlari yetarli darajada shakllanmagan [2]; [5]. Bu farq ehtimol ikkinchi omil — ya'ni tajriba (exposure) darajasi bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

Birinchidan, ma'lumotlar faqat bir marotaba yig'ilganligi sababli, vaqt davomida yuz beradigan o'zgarishlar (longitudinal ta'sirlar) hisobga olinmagan [14]; [15].

Ikkinchidan, tanlama hajmi cheklangan bo'lib, bu barcha manfaatdor tomonlarning kengroq qarashlarini to'liq aks ettirmasligi mumkin. Buning ehtimoliy sababi shundaki, oliy ta'lim talabalari siyosiy strategiyalar bilan yetarli darajada tanish emas. Ular vaqt tanqisligi, intensiv o'quv jarayoni va katta hajmdagi o'quv materiallari tufayli turizmga oid faoliyatlarda, masalan, dala tadqiqotlari, loyiha asosida o'qitish hamda hamkorlik ko'nikmalarida o'z natijalarini to'liq tahlil qilish va baholash imkoniga ega bo'lmamasligi mumkin [6]; [2].

Yana bir muhim cheklov shundan iboratki, ushbu tadqiqotda uzoq muddatli ma'lumotlar asosida solishtirma tahlil ham, eksperimental tekshiruv ham amalga oshirilmagan. Shu nuqtai nazardan, o'quvchi turizm strategiyasining kognitiv va xulq-atvor jihatlarini tahlil qila olishi, turli yondashuvlarni o'zlashtirgach esa tajribaviy o'rganish, o'z-o'zini boshqarish va reflektiv tahlil orqali muammolarga javob bera olishi zarur. Shu sababli, ushbu ikki yashirin omilni yetakchi (dominant) omillar sifatida to'liq aniqlash imkoni bo'lmadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Mazkur natijalar siyosat ishlab chiquvchilar va manfaatdor tomonlarga tarkibiy bog'liqliklarni chuqurroq tushunishga yordam beradi hamda ularning ishonchini oshiradi. Bu esa yanada samarali siyosatni amalga oshirishga va bilim yetishmasligi tufayli yuzaga keladigan noaniqliklarni kamaytirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, manfaatdor tomonlar faol ravishda fikr-mulohaza bildirishga va tajriba almashishga rag'batlantirilishi lozim. Bu orqali ular o'zaro hamkorlikni rivojlantirib, xabardorlik darajasini oshirishlari mumkin.

Birinchidan, ishtirok etishga tayyorgarlik va bilim xabardorligi yetarli bo'lmagan respondentlar holatini inobatga olgan holda, siyosiy tizimlar yanada integratsiyalashgan va tizimli tarzda takomillashtirilishi zarur. Chunki bo'linib ketgan rejalashtirish, qisqa muddatli strategiyalar va cheklangan muvofiqlashtirishga asoslangan an'anaviy yondashuvlar turizm sektorining iqtisodiy barqarorlikka erishishi uchun yetarli emas.

Zaif indikatorlarni aniqlash mikro va makro darajadagi o'zgaruvchilar o'rtasidagi tarkibiy bog'liqliklarni aniqlash nuqtayi nazaridan muhim ahamiyatga ega. Shu bois, ta'lim muassasalari o'quv dasturlari va siyosatga asoslangan tizimlarni qayta ko'rib chiqishi yoki mustahkamlashi tavsiya etiladi. Bu esa turizm sektorining ehtiyoj va talablariga mos ravishda o'z o'rganish strategiyalarini rivojlantira oladigan manfaatdor tomonlarni qo'llab-quvvatlaydi.

Shuningdek, amaliy komponentlarni kuchaytirish maqsadida tajribaviy o'rganish, dala tadqiqotlari, treninglar hamda hamkorlikdagi loyihalarni o'quv jarayoniga kengroq joriy etish tavsiya etiladi. Bu akademik va amaliy (sanoat) nuqtai nazardan natijalarni yaxshilashga xizmat qiladi.

Kelgusidagi tadqiqotlarda turizm indikatorlarining vaqt o'tishi bilan barqaror yoki o'zgaruvchan ekanligini aniqlash uchun longitudinal metodologiyadan foydalanish maqsadga muvofiq. Mazkur tadqiqot, shuningdek, kelajakdagi tadqiqotchilarga institutsional darajada manfaatdor tomonlarning xulq-atvori va uning siyosiy

natijalarga ta'sirini o'rganishni tavsiya etadi. Bu esa bunday farqlar qanday omillar natijasida yuzaga kelishini aniqlash zaruratini keltirib chiqaradi.

Shu sababli, turizm rivojlanishini qo'llab-quvvatlovchi samarali tizim yaratish hali ham chuqurroq ilmiy tadqiqotlarni talab qiladigan murakkab vazifa bo'lib qolmoqda. Tadqiqot doirasining cheklanganligi sababli, turizm va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi bog'liqlikni yanada aniqlashtirish uchun mamlakatlararo yoki hududlararo solishtirma tahlillarni amalga oshirish zarur. Bundan tashqari, turli manfaatdor tomonlar va institutsional sharoitlar kesimida qo'shimcha tadqiqotlar olib borish turizm sektorining barqaror o'sishi uchun kompleks modellarning ishlab chiqilishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Abdurakhmanova G., Jeong J., Oqmullayev R., & Karimov M. (2021). The impact of tourism on employment and economic growth in Uzbekistan: An ARDL bounds testing approach. *Proceedings of the 5th International Conference on Future Networks and Distributed Systems*. <https://doi.org/10.1145/3508072.3508158>
2. Amiriddinova M. (2025). Gastronomic tourism as a strategic driver of tourism development in Uzbekistan. *Ilg'or iqtisodiyot va pedagogik texnologiyalar*, 2(2), 375–378. <https://doi.org/10.60078/3060-4842-2025-vol2-iss2-pp375-378>
3. Astanakulov O., & Goyipnazarov S. (2023). Tourism as a catalyst for regional development: Uzbekistan's experience and economic prospects. *Economic Annals-XXI*. <https://doi.org/10.21003/ea.v204-05>
4. Fakriddinovich E. (2020). The potentials of tourism industry in Uzbekistan and effective use of them for sustainable development. *Indonesian Journal of Law and Economics Review*. <https://doi.org/10.21070/ijler.2020.v7.487>
5. Iminov A., & Nomozova Q. (2025). Turizmni qo'llab-quvvatlash jamg'armasi faoliyatining iqtisodiy samaradorligini baholash. *Ilg'or iqtisodiyot va pedagogik texnologiyalar*, 2(3), 164–170. <https://doi.org/10.60078/3060-4842-2025-vol2-iss3-pp164-170>
6. Jeong J., Karimov M., Sobirov Y., Saidmamatov O., & Marty P. (2023). Evaluating culturalization strategies for sustainable tourism development in Uzbekistan. *Sustainability*. <https://doi.org/10.3390/su15097727>
7. Juraeva F. (2023). The role of tourism activity in the economic development of the country. *International Journal of Economics and Innovative Technologies*. <https://doi.org/10.55439/eit/vol11iss4/a43>
8. Khamidov O. (2023). Tourism sector in Uzbekistan and its growth prospects. *International Conference on Eurasian Economies 2023*. <https://doi.org/10.36880/c15.02851>
9. Mamarejabovna T. (2025). Tourism growth challenges and strategic development priorities in Uzbekistan. *Academia Open*. <https://doi.org/10.21070/acopen.10.2025.11869>
10. Patterson I., & Tureav H. (2020). New developments in promoting tourism in Uzbekistan. *Journal of Tourismology*. <https://doi.org/10.26650/jot.2020.6.2.0005>
11. Qaumi F., & Bobur S. (2022). Factors affecting the development of tourism in Uzbekistan: The case of China and the USA. *International Journal of English Language, Education and Literature Studies (IJEEL)*. <https://doi.org/10.22161/ijeel.1.5.5>
12. Qodirov A., Urakova D., Amonov M., Masharipova M., Ibadullaev E., Xolmurotov F., & Matkarimov F. (2024). The dynamics of tourism, economic growth, and CO₂ emissions in Uzbekistan: An ARDL approach. *International Journal of Energy Economics and Policy*. <https://doi.org/10.32479/ijeep.16591>
13. Saliev F., & Soliev M. (2015). Economic advancement of tourism industry in Uzbekistan. *Global Disclosure of Economics and Business*, 4, 43–54. <https://doi.org/10.18034/gdeb.v4i1.151>
14. Shodiyev K. (2021). Contribution of ICT to the tourism sector development in Uzbekistan. *Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 11, 457–461. <https://doi.org/10.5958/2249-7137.2021.00391.8>
15. Sobirov B., & Alimova M. (2020). Accelerated development of tourism in Uzbekistan: Trends, reforms and results. *Economics, Management and Education*, 6, 128–140. <https://doi.org/10.15503/emet.2019.128.140>
16. Tashpulatova L., & Suyunova F. (2023). Digital tourism as a key factor in increasing the country's economic growth. *Economics and Education*. <https://doi.org/10.55439/eced/vol23iss6/a73>
17. Turaev H., & Patterson I. (2020). Priority directions for tourism development in Uzbekistan. *Indonesian Journal of Law and Economics Review*, 8. <https://doi.org/10.21070/ijler.2020.v8.635>
18. Tursinbaevich A. (2024). Importance of tourism in the economic development of Uzbekistan. *Journal of Economics, Assets, and Evaluation*. <https://doi.org/10.47134/jae.v1i3.341>
19. Ugli T. (2023). Assessment of the role of the tourism sector in the formation of employment indicators in Uzbekistan. *Journal of Economics, Finance and Management Studies*. <https://doi.org/10.47191/jefms/v6-i3-18>

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir ALIBEKOV

Sahifalovchi va dizayner: Oloviddin Sobir o'g'li

3-Maxsus son. Bakalavr talabalarining maqolalari to'plami

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: @iqtisodiyot_77

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>